

*До разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 41.884.019
в Одеському державному
університеті внутрішніх справ*

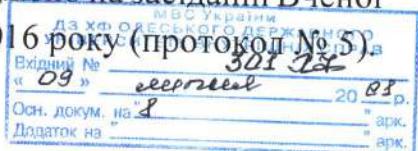
ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента Коваленка Володимира Вікторовича на дисертацію Савельєвої Ірини Валеріївни «Мовленнєвий портрет особи в системі криміналістичних знань», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» у разовій спеціалізованій вченій раді

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Боротьба зі злочинністю на сучасному етапі вимагає впровадження в практичну діяльність органів досудового розслідування та судів нових прийомів і методів, зокрема тих, що надають нові можливості ідентифікації особи не тільки за її соматичними ознаками, але й мовленнєвими та поведінковими.

У практичній діяльності окремі структурні елементи «мовленнєвого портрету» використовуються в процесі проведення фонографічної та авторознавчої експертиз, а також при проведенні пред'явлення для впізнання, особи за голосом. Даним питанням приділено увагу і в спеціальній літературі, зокрема в працях С. М. Вул, В. Г. Гончаренка, К. В. Калюги, О. А. Капліної, М. П. Климчука, І. П. Козаченка, К. І. Левченко, О. О. Леонтьєва, В. М. Петренка, М. А. Погорецького, А. А. Саковського, М. В. Салтевського, В. М. Стратонова, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського та деяких інших науковців. Однак, незважаючи на наявність окремих досліджень щодо криміналістичних можливостей встановлення особи за особливостями її мовлення, у сучасній криміналістичній науці відсутнє комплексне дослідження мовленнєвого портрету особи та особливостей використання його ознак при проведенні слідчих (розшукових) дій. З огляду на зазначене тема даної дисертації є актуальною.

На актуальність рецензованої роботи також вказує відповідність її тематики державним науковим програмам та планам. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 та Плану заходів щодо її реалізації, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Херсонського державного університету 28.11.2016 року (протокол № 5).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисеранткою влучно визначено та науково обґрунтовано мету та завдання, об'єкт, предмет та методологію дослідження, які втілені в структурі роботи та відповідають темі дослідження.

Авторкою комплексно застосовано сучасні методи наукового пізнання: діалектичний, спостереження, порівняння, класифікації, історико-правовий, догматичний, формально-юридичний, соціологічний та статистичний методи.

Емпірична база дисертаційного дослідження є репрезентативною. Її становлять аналітичні та статистичні дані МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора України, Державної судової адміністрації України; результати анкетування 430 слідчих Національної поліції України в Херсонській, Хмельницькій, Одеській, Чернігівській, Житомирській, Київській областях, державна та відомча статистична звітність різних періодів.

Теоретична база дослідження представлена достатньою кількістю наукових джерел (242 найменування) з кримінального права, кримінального процесуального права, криміналістики, судової експертології та інших галузей знань. У ході дослідження здійснено аналіз законів України та нормативно-правових актів, які регламентують судово-експертну діяльність. Міркування дисерантки є логічними та послідовними, а також супроводжуються достатньою аргументацією та зв'язком з практичними аспектами дослідження мовленнєвого портрета особи в системі криміналістичних знань.

Таким чином, визначені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають достатній рівень обґрунтованості, що забезпечує їх достовірність.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Здобувачка здійснила комплексне наукове дослідження мовлення особи та запропонувала розв'язання наукового завдання щодо криміналістичної ідентифікації, діагностики та групофікації за ознаками мовленнєвого портрету особи, що надало можливість сформулювати низку положень, які характеризуються новизною та серйозним внеском в криміналістичну науку.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його наукову новизну та визначають внесок авторки в розроблення зазначеної проблематики, є:

1. Запропоноване визначення «мовленнєвий портрет особи», під яким розуміється сукупність криміналістично значимих мовленнєвих ознак особи, які реалізуються мовними засобами і характеризуються соціальними, віковими, етнокультурними ознаками та проявляються безпосередньо в

мовленнєвій ситуації, яку створюють учасники комунікації, та встановлюються за результатами аналізу матеріальних та ідеальних слідів мовлення.

2. Визначена структура мовленнєвого портрету, в якій встановлено наявність горизонтальної та вертикальної підструктур ознак мовленнєвого портрету, які є взаємозалежними та взаємодіючими між собою у ході аналізу мовлення особи, що реалізувалось в конкретному мовленнєвому акті.

3. Сформоване уявлення про перелік суб'єктів, ознаки мовлення яких можуть впливати на процес та результати досудового розслідування, зокрема, це стосується потерпілого, свідків та осіб, що можуть бути причетні до вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі в рамках проведення оперативно-розшукових дій.

4. Розвинуті наукові положення про біологічні та соціальні чинники, що впливають на формування, розвиток та зміну мовлення особи.

5. Удосконалена класифікація мовлення особи шляхом виокремлення нового виду – мовлення мережевого спілкування, яке має окремі ознаки усного та письмового мовлення, а також набуває власних ознак.

Крім наведених вище положень, у дисертації знайшли своє відображення пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, що у сукупності забезпечує належний рівень новизни рецензованої роботи.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дослідження повною мірою відображені в наукових фахових публікаціях авторки, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, а також виступах авторки з доповідями основних положень дисертації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що в цілому, свідчить про достатній рівень її апробації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковано дисеранткою у 13 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному юридичному виданні (Люксембург) та сім тез наукових доповідей - у збірниках науково-практичних конференцій.

Відсутність (наявність) порушень академічної добросердності. Проведеним аналізом роботи порушень академічної добросердності не встановлено. У тексті дисертації здобувачкою вичерпно і повно викладено зміст власних досліджень. Під час використання у роботі наукових результатів, ідей, думок та матеріалів інших авторів, дисеранткою здійснено посилання на їх публікації.

Практична значущість дисертації для діяльності правоохоронних органів. Найбільш важливі наукові та практичні результати рецензованого дослідження мають різнопланове значення для юридичної науки та практики і можуть бути використані:

- у законотворчій діяльності – під час внесення змін і доповнень до КПК України та Закону України «Про судову експертизу» з питань пред'явлення для впізнання, а також проведення судових експертиз із використанням елементів мовленнєвого портрету особи (лист Апарату Верховної Ради України від 22.09.2020 № 09-0160. 21. 20/1. 2-09. 20-C; лист Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 23.10.2020 № 04-27/12-2020/191829);

- у правозастосовній діяльності експертних установ – у процесі розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій щодо проведення судових експертиз із використанням елементів мовленнєвого портрету особи (акт впровадження Херсонського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 05.11.2020 р., Херсонського відділення Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз МЮ України від 17.11.2020 р.);

- в освітньому процесі та науково-дослідній діяльності – під час підготовки методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», а також у процесі підготовки лекцій і проведення занять за відповідними темами та для подальшого вивчення проблем пов'язаних з мовленнєвим портретом особи в системі криміналістичних знань (акти впроваджень Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ від 19.10.2020 р., Міжнародного університету бізнеса і права від 27.10.2020 р.).

Вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Савельєвої Ірини Валеріївни «Мовленнєвий портрет особи в системі криміналістичних знань», як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки криміналістики проблеми.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Її зміст відповідає визначеній темі та плану дисертації. Матеріал викладається авторкою чітко, логічно та послідовно. Поставлені завдання досліджуються у межах трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів.

У першому розділі дисертанткою викладено теоретико-методологічні засади дослідження мовлення як джерела інформації про особу в сучасній криміналістиці. Встановлено, що методологія дослідження мовленнєвого

портрету особи в системі криміналістичних знань пов'язана з його предметом, метою та завданнями й передбачає єдність діалектичного, формально-логічного, герменевтичного, історико-правового, формально-юридичного, соціологічного, статистичного методів та методу системного аналізу.

Висвітлено основні поняття мовлення, мови, голосу людини та їх співвідношення. Надано класифікацію мовлення особи за формами вираження на усне і писемне. Виділено новий вид мовлення – мережеве. Розглянуто ознаки, притаманні будь-якому мовленню людини та відмінні ознаки усного, писемного і мережевого мовлення.

У другому розділі досліджуються криміналістичні ознаки мовленнєвого портрету особи. Підкреслено, що у криміналістиці, на відміну від інших наук, складність пізнання мовлення полягає в тому, що для встановлення причини (чинника, який зумовив формування мовленнєвої особливості) потрібно пізнати наслідок (саму мовленнєву особливість). Для цього за ознаками мовлення та голосу, які відобразились у звуковому чи графічному слідах, потрібно реконструювати сукупність криміналістично значимих ознак даної особи, тобто має бути вирішene складне зворотne діагностичне та ідентифікаційне завдання.

Доведено, що мовленнєві навички особи утворюють унікальну сукупність мовленнєвих засобів конкретної особи, які мають індивідуальні варіації мовної моделі, а також соціальні варіанти, які виникають у зв'язку з приналежністю особи до певних соціальних груп за ознаками території, професії та роду занять, освіти тощо.

Третій розділ дисертації присвячено розгляду сучасного стану та можливостей дослідження носіїв мовлення для складання мовленнєвого портрету. Дисертантою встановлено, що окремий мовленнєвий акт обумовлюється впливом базових та випадкових факторів, які неможливо врахувати повністю у всій їх багатоманітності. В результаті аналізу об'єктів та завдань лінгвістичної експертизи усного мовлення та експертизи відеозвукозапису встановлено, що вони досліджують одні й ті ж сліди-відображення усного мовлення особи, зафіксовані на різноманітних матеріальних носіях, вирішують однорідні завдання, частково досліджуючи одне явище з різних боків. Призначення двох послідовних експертіз призводить до потенційно негативних наслідків: до зайвих витрат ресурсів (трудових ресурсів, часу та коштів); збільшення строків досудового розслідування у зв'язку з необхідністю окремо проводити дослідження під час кожної з експертіз; до зниження ефективності розслідування кримінальних правопорушень, можливого ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності тощо. Акцентовано увагу на тому, що предметом жодної із

досліджених криміналістичних експертіз (відео- звукозапису та різні види лінгвістичних) не охоплено дослідження ознак мережевого мовлення особи, які можуть бути зафіковані як на сигналограмі, так і в електронному документі. Розглянуто особливості використання мовленнєвого портрету особи в процесі проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи

Поставлені у дисертації мета і завдання вирішенні повністю, що підтверджується розгорнутими та аргументованими висновками, які є відображенням основних результатів дисертаційної роботи.

Таким чином, дисертація є самостійною науковою працею, що виконана з урахуванням новітніх досягнень кримінального процесу, криміналістики, судової експертології, наукової організації праці та тенденцій їх подальшого розвитку. Основні положення, пропозиції та висновки, що характеризують наукову новизну та практичне значення результатів дисертації виносяться на захист, є результатом особистих досліджень авторки.

Вищезазначене дає підстави для позитивної оцінки представленої роботи саме як завершеного, актуального, самостійного й кваліфікованого наукового дослідження. Проведене І. В. Савельєвою дослідження дозволило їй отримати нові науково обґрунтовані результати в галузі криміналістики, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, пов'язану з розробкою теоретико-правових і методологічних аспектів концепту «мовленнєвий портрет» особи в системі криміналістичних знань та формулювання на цій базі науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення судової, слідчої та експертної практики.

Разом з тим, позитивно оцінюючи зміст дисертації І. В. Савельєвої «Мовленнєвий портрет особи в системі криміналістичних знань» та відзначаючи її відповідність вимогам до робіт, які подані на здобуття наукового ступеня доктора філософії щодо необхідного теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності й наукової новизни, практичної значущості, уявляється за доцільне висловити сумніви щодо окремих її положень і висновків, які можуть служити підґрунтям для дискусій під час захисту дисертації.

До них належать такі:

1. На стор. 7 дисертації зазначено, що предметом дослідження є мовленнєвий портрет особи в системі криміналістичних знань, однак із тексту роботи не вбачається, що ж саме авторка розуміє під системою криміналістичних знань.

2. На стор. 113-117 дисертації, в межах аналізу цифрових аудіо- та відеозаписів як об'єктів дослідження, авторкою застосовано сталий підхід, за

якого подібний запис вважається електронним документом, а носій, який його містить (диск, флеш-карта тощо), - речовим доказом.

Водночас, у спеціальній літературі висунуто пропозиції щодо віднесення подібної інформації до категорії електронних (цифрових) доказів. «Електронні докази» визнаються окремою категорією у цивільному, господарському та адміністративному процесі, проте подібні новели поки що не були впроваджені до КПК України.

Цікаво почути позицію дисертантки щодо перспектив впровадження електронних доказів у кримінальний процес та значення подібних новел для дослідження зразків мовлення, зафікованих у цифровому форматі.

3. На стор. 166-167 дисертації авторка наводить вимоги до відібрання зразків усного мовлення для проведення порівняльного дослідження. Проте, далеко не у всіх випадках існує достатня кількість придатних для дослідження вільних та умовно вільних зразків (записів) усного мовлення осіб, які мають бути ідентифіковані. Цікаво дізнатися позицію дисертантки щодо можливостей використання негласних (слідчих) розшукових дій для отримання умовно вільних зразків усного мовлення для порівняльного дослідження.

4. Додаткової аргументації потребують сформульовані дисертанткою пропозиції щодо внесення змін до окремих законодавчих актів України, зокрема в контексті включення до Закону України «Про судову експертизу» ст. 5-1 «Види судових експертиз» (стор. 222-223; 224-232 Додатки І та К). Як видається, законодавче закріплення переліку видів (підвидів) судових експертиз призведе до необґрутовано жорсткого регулювання експертної діяльності та значного підвищення складності корегування такого переліку із виникненням та розповсюдженням нових видів (підвидів) експертиз. Натомість більш раціональним видається поступове оновлення підзаконних нормативно-правових актів, зокрема й «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень».

У той же час, слід наголосити, що висловлені зауваження не впливають суттєво на загальну високу оцінку дисертаційної роботи І. В. Савельєвої, а насамперед характеризують складність і актуальність досліджуваної теми.

Таким чином, вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Савельєвої Ірини Валеріївни «Мовленнєвий портрет особи в системі криміналістичних знань» як кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису, виконаної здобувачкою особисто, яка містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачкою досліджень, що мають істотне значення для галузі знань 08

«Право», а також свідчить про особистий внесок здобувачки в науку та характеризується єдністю змісту.

Дисертація «Мовленнєвий портрет особи в системі криміналістичних знань» відповідає спеціальності «081» «Право» та вимогам, передбаченим п.п. 9, 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затверженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а також вимогам до оформлення дисертацій, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка, Савельєва Ірина Валеріївна, на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеню доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

учений секретар секретаріату

**вченої ради Луганського державного
університету внутрішніх справ**

імені Е. О. Дідоренка,

кандидат юридичних наук, доцент

В. В. Коваленко